

СИГНАЛИ ЗА ОБРАТНА ВРЪЗКА В ДВА ТЕЛЕВИЗИОННИ ЖАНРА – ИНТЕРВЮ И ДИСКУСИЯ

Андреана Ефтимова
(*София, България*)

Сигналите за обратна връзка са вербални или невербални сигнали, които изразяват отношенията и връзките между събеседниците. Съществуват конвергентни и дивергентни стратегии в комуникацията, за реализирането на които сигналите за обратна връзка играят определена роля. В статията се изследват функционалните прояви на сигналите за обратна връзка – застъпвания, прекъсвания, повторения, обръщения, индексни знакове, паузи – и тяхната употреба и значение се сравняват в два телевизионни жанра – интервю и дискусия. В заключение се обобщават най-типичните конвергентни и дивергентни сигнали за обратна връзка за всеки от тези жанрове и за интерактивните стилове на наблюдаваните журналисти.

В изследванията на същността и законите на комуникацията винаги се е налагало желанието за въвеждане на ред в несигурността, която изпитваме при интеракцията. Затова все повече внимание се обръща върху това, как комуникативният опит и контекстът влияят върху вербалното поведение на общуващите и как социалните практики на разговора са формирани от целите на общуването, социалната структура и пр. Но самото говорене по тези проблеми създава алтернативни термини, идващи нерядко от изследователи в различни дисциплини – интеракционна синхронност, слушателска адаптивност, центрирана около човека или ориентирана към друго реч, влизане в чужда роля/перспектива, позитивна учтивост и др. Освен това изследванията в тази област изискват да се обърне внимание върху социалните последствия и отговорности (поведенчески и комуникативни нагласи), идеологическите и макросоциалните фактори, междугруповите процеси и различия, мрежата от дискурсни практики

и индивидуалния езиков опит и групова маркираност. Всичко това показва, че комуникацията като практика и като изследователско поле не може да бъде моделирана в един подреден и окончателно обяснен свят.

Теоретична перспектива към изследвания предмет

Редица учени говорят за акомодацията като за нарастваща и сложна мрежа от алтернативи, които са валидни без изключения за междуличностната комуникация (Howard, Coupland, Coupland 1991:2). Основни понятия в тази акомодационна теория са конвергенцията и дивергенцията. Представителите на тази теория се опитват да открият и обяснят когнитивните и афективните процеси за речевата конвергенция или дивергенция, както и техните социални последиствия. В началото на развитието на теорията те се опитват да намерят изключително социално обяснение на индивидуалните възприятия на околния свят и на речевите стилове, но по-късно осъзнават, че това е проблем, за решаването на който са необходими интердисциплинарни усилия. По този начин акомодационната теория се превръща в обяснителен ключ за редица социо- и психолингвистични феномени в интеракцията.

Конвергенцията е дефинирана като стратегия, благодарение на която комуникантите адаптират комуникативното си поведение според това на другия чрез широк диапазон на езикови, прозодични и невербални средства, фонологични варианти и др. В различни разработки на тези проблеми се срещат термините *конгруенция*, *синхронизация*, *реципрочност* и други като синонимни на термина *конвергенция*. Конвергентните речеви актове намаляват междуличностните различия и тушират индивидуалните особености.

Характеристиките на конвергенцията са разглеждани от различни автори и варират: дължина на изказването, темпо на речта, информационна плътност, интензивност на гласа, честота и трайност на паузите, готовност за отговор, себеизразяване, шеги, отразяващи солидарни мнения и ориентация, жестове и мимика, поза и др. (Howard, Coupland, Coupland 1991 :7).

Конвергентните процеси кореспондират със социодемографски, културни, прехологически особености на общуващите и зависят от когнитивната, възприятийната и социалната чувствителност на индивидите.

Затова някои автори твърдят, че Източно-Азиатската комуникация е ориентирана повече към слушателя, отколкото центрираната около говорещия комуникация на Запада. Според други учени индивидите с високо ниво на самонаблюдение забелязват началното емоционално себезатваряне на събеседника повече, отколкото тези с ниско ниво на самонаблюдение, а екстрровертите, които са по-комуникативни, са по-добри слушатели, отколкото интровертите.

Най-общо отличителните особености на конвергенцията са:

- приемане
- разбиране
- положителни емоции и нагласи към събеседника
- готовност за разговор.

Дивергенцията е термин, означаващ начините, по които говорещите наблягат върху вербалните и невербалните различия между себе си и другите.

Най-общо отличителните особености на дивергенцията са:

- неприемане/отхвърляне
- неразбиране
- отрицателни/ враждебни емоции и нагласи към събеседника
- дистанцираност.

Разбира се, крайните прояви на конвергенция или дивергенция са крайните точки от една скала, по която речевото поведение може да варира. Не е необходимо да търсим пълно отрицание и враждебност, за да определим нечие поведение като дивергентно. Освен това интерпретацията на подобни сигнали зависи от социокултурния контекст – за българина японската учтивост може да е сигнал за дистанцираност, т.е. за дивергентно поведение. А и диференцирането на конвергентното от дивергентното поведение е трудно, защото едни и същи вербални и невербални средства могат да бъдат употребени като част от конвергентни или дивергентни стратегии. Затова

търсенето на универсални средства и модели в речевото поведение, маркиращи конвергентни и дивергентни стратегии, е илюзорно начинание. То обаче не би следвало да ни отказва от опитите да описваме и проучваме начините, по които хората осигуряват успешна комуникация помежду си.

Дефиниране на термина *сигнали за обратна връзка* и на жанровете *интервю* и *дискусия*

Сигналите за обратна връзка са начините да се поддържат отношения на конвергенция или дивергенция в интеракцията. Терминът *сигнали за обратна връзка* идва от разработките по прагматика и обозначава „обичайните вербални и невербални механизми, чрез които говорещият и слушащият се информират в следните четири комуникативни функции: (а) поддържането на контакта и интеракцията, (б) възприемането, (в) разбирането, (г) атиюдните реакции“ (Allwood, J., J. Nivre, E. Ahlsen 1988: 4, Nivre, J. 1991: 1).

Жанрът *интервю* предполага «имитиран диалог, в който ролите на двамата участници са ясни – един контролиращ и един контролиран» (Martinovski 1996: 7).

Жанрът *дискусия* предполага «активен диалог със съгласувано участие и изисвания, в който участниците са равноправни партньори в действието» (Martinovski 1996: 7).

Тези определения на жанровете описват идеалната теоретична конституция на комуникативните роли на участниците. В телевизионната практика невинаги тези жанрове имат успешни реализации – невинаги участниците са в равноправни отношения или пък приемат отредената им комуникативна роля. Още повече, че в телевизионната дискусия водещият не губи своите контролни функции по отношение на организацията на разговора, а понякога се намесва по същество и като равноправен или доминиращ участник, за да изрази позиция. Този дисбаланс между водещ и участници в телевизионната дискусия, който не се отчита при дефинирането на жанра, трябва да се има предвид при анализа на конвергентните и дивергентните процеси. Тяхната посока може да бъде задавана от водещия и обикновено става точно така.

Събиране и описание на материалите

Обект на анализ са предаванията на Нова ТВ „Часът на Милен Цветков“ и „Горещо“ на Венета Райкова, които представят два различни телевизионни жанра – интервю и дискусия. Въпреки различията в програмното време и в стила на общуване, избрах тези предавания заради това, че в тях участват политици не с цел представяне на предизборни платформи, а по-скоро за да изградят/изчистят публичния си образ. Внимателно наблюдавах дискусията и интервюто за период от 10 минути. Целта беше в рамките на тези 10 минути да се регистрират всички сигнали за обратна връзка между събеседниците, които впоследствие да бъдат анализирани според постановки на акомодационната теория. Разбира се, сигналите на обратна връзка може да останат „невидими“ за зрителя, тъй като неговият поглед е погледът на камерата. Ако в кадър се проследи реакцията на събеседниците, тогава и наблюдението над сигналите за обратна връзка е възможно. Много често обаче за телевизионното изображение по-важен е говорещият, а реакцията на слушащия/слушащите по време на говоренето не се следи. Ето защо наблюденията ми са ограничени от спецификите на телевизионното изображение и не могат да са репрезентативни изобщо за речевата практика.

При описанието на резултатите групирах вербалните и невербалните средства в два класа – функционален и модален. Съставките на функционалния клас не представляват изчерпателен списък, а невинаги се срещат в чист вид в устната комуникация, например обръщението често е прекъсване, а повторението може да е част от застъпването със събеседника с цел да бъде прекъснат. Разделението на тези употреби е за целите на научния анализ.

Функционални прояви на изразните средства за обратна връзка – класификация:

- застъпване
- прекъсване
- повторение
- обръщение
- индексни средства
- паузи

Модални класове на изразните средства за обратна връзка:

1. Вербални и невербални средства за конвергенция
2. Вербални и невербални средства за дивергенция

Интерпретация на резултатите от наблюденията

Има много начини, както и причини, да изразим желанието да се „нагодим“ или пък не към събеседника. И това може да стане по различни начини, като се възползваме от различните възможности, които ни дават езиковите и невербалните средства. Ето резултатите от наблюденията, разпределени в две големи групи – според функционалните прояви на изразните средства и според значението, което изразяват в конкретната си употреба (конвергентно или дивергентно).

Функционални прояви на изразните средства за обратна връзка между събеседниците в студиото:

Застъпване

В този клас се включват речеви сегменти от изказванията на събеседниците, които се припокриват. Това се дължи, от една страна, на неизчакването събеседникът да довърши изказването си с цел да му се опонира ((1), (2), (3), (4)) или, от друга страна, на желанието да се потвърди съгласие (5). Примерите много често се класифицират като прояви на конвергенция или дивергенция заради невербалния им „съпровод“.

(1) модален клас: дивергенция

Събеседник 1: .....*неща*

Събеседник 2: *Уважаеми г-н Х*, била съм в детските градини, които искат да ме поканят, разбирате ли? (гледа в лист и после към господина)

Събеседник 1: (гледа сериозно, в упор и следва реплика) Не ми казвайте аз какво да разбирам. Моля Ви се (сбърчено чело, ръка на сърцето)

(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

(2) модален клас: дивергенция

Събеседник 1: Вие го сривате, госпожо!
не ги перифразирате като

Събеседник 2: (кима с глава, поглежда надолу) амиии...**аз мисля че е**

Събеседник 1: морални устои...
(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

(3) модален клас: дивергенция

Водещ: **Вие сте от ГЕРБ**. Това е вкарване на политиката в училище

Събеседник 2: **Да, така е.**

А какво е.....?

(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

(4) модален клас: дивергенция

Водещ: ...подарите на децата, но след като пише Вашето име, вкарвате политиката в

Събеседник 2: **Аз ще Ви кажа. Аз мислих и за това.....**

Водещ (продължение на репликата): **училище**

(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

Кадър (4)

(5) модален клас: конвергенция

Събеседник: цялото семейство **са политици**

Водеща: **така е** (многократно кимане, повдигане на вежди, мигане и усмивка)

(„Горещо“ с Венета Райкова, 17.09.2011 г.)

Кадр (5)

В примерите по-горе вербалните и невербалните средства са синхронизирани по значение. Оказва се, че застъпването като обратна връзка в общуването се използва повече като наблягане на различията между говорещия и слушащия.

Прекъсване

Този функционален клас от сигнали за обратна връзка също се използва повече за изразяване на различия с говорещия (6), (7), (9). В един случай е регистрирано прекъсване на събеседника с цел да бъде подкрепен в следващото изказване на водещия (8). Интересни са случаите, в които опитът за прекъсване е осуетен чрез застъпване и повторение на една и съща реплика в пример (6). Тази битка за комуникативната роля на говорещ е признак за силни дивергентни процеси в разговора.

(6) модален клас: дивергенция

Събеседник 1: ГЕРБ прекрачва **всички прагове**

Събеседник 2: *това е кандидат-кмета...*

Събеседник 1: *може би това е прекрачването на прагаааа*
може би това е прекрачването на прагааа
може би това е прекрачването на прагаааа

(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

(7) модален клас: дивергенция

Събеседник 2: *Искате да изземете цялото пространство с думи*. Аз нямам нищо против. Направете го.

(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

(8) модален клас: конвергенция

Водещ: Добре, г-н Гечев, *ако обичате!* (прави стъпка към него с мечето ключодържател в ръка и го възпира)
(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

(9) модален клас: дивергенция

Събеседник 2: Какво да правя като от училищата ме молят да помогна за техните проекти?

Водещ: *няма значение* (гледа надолу към мечето ключодържател)
(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

Кадър (9)

Повторение

Класът на повторенията е интересен с това, че повторението може да бъде направено и с цел проверка на кода или канала ((11), (12)), може да изразява пълно сътрудничество ((13), (14)) или пък емоции на изненада, добронамерено учудване (10). Тогава често се повтарят и вербалните, и невербалните сигнали ((11), (12)) и често изказванията се застъпват. Понякога може да е сигнал за дивергентно поведение. Например такъв е случаят в разменените реплики: „ОК, приятел, да се видим утре при мен в три и половина“ – „Добре, млади човече, ще се срещнем в петнайсет и тридесет в твоя дом утре“ (Howard, Courpland, Courpland 1991 :10). Преднамереното повторение в друг регистър е стратегия на дивергентно поведение. Примерите от телевизионните предавания показват използването на повторението с конвергентна функция и то само в интервюто. В дискусиата такива примери не са регистрирани.

(10) модален клас: конвергенция
Събеседник: не мога да преживея **четворка**
Водеща: **четворкааа** (усилен тон на гласа, повдигане на вежди, отпускане на края на устните, наклон на главата напред)
(„Горещо“ с Венета Райкова, 17.09.2011 г.)

Кадър (10)

(11) модален клас: конвергенция
Водеща: Какви бяха **Вашиите детски мечти?** (*усмивка, гледа нагоре*)

Събеседник: (*Моите детски мечти? (гледа нагоре)*)
(„Горещо“ с Венета Райкова, 17.09.2011 г.)

(12) модален клас: конвергенция
Водеща: **като мечта детска** (*усмивка, гледа нагоре*)
Събеседник: (*като мечта? (усмивка, гледа нагоре)*)
(„Горещо“ с Венета Райкова, 17.09.2011 г.)

(13) модален клас: конвергенция
Събеседник: че това е **невъзможно, за съжаление**
Водеща: **невъзможно, за съжаление** (*усмивка и поклащане на глава*)
(„Горещо“ с Венета Райкова, 17.09.2011 г.)

(14) модален клас: конвергенция
Събеседник: беше...беше
Водеща: **много престижно и трудно, да** (*усмивка и кимане*)
Събеседник: **да, много престижно и трудно**
(„Горещо“ с Венета Райкова, 17.09.2011 г.)

Кадър (14)

Обръщение

В този клас съществува разнообразие по отношение на мотивите, с които се обръщаме към събеседника – като молба за помощ (15), като опит за прекъсване на говорещия (16) и пр. Разбира се, често чрез обръщението се дава думата на събеседника, но това е едно средство за обратна връзка, характеризиращо се в най-голяма степен с неутралност по скалата конвергентност-дивергентност.

(15) модален клас: конвергенция

Събеседник 1: **само да Ви попитам нещо** (раздвижва се на стола и вдига ръка към водещия)

(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

(16) модален клас: дивергенция

Събеседник 2: **У-у-уважаеми г-н Гечев**

(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

Индексни средства

Класът на индексните средства се отличава с преобладаващите невербални способности за посочване. Освен това посочването (19), или пък игнорирането на събеседника в дискусиата (17, 18, 19), може да е свързано с опит за дистанциране от събеседника.

(17) модален клас: дивергенция

Събеседник 1: **Може ли да я поканим утре пак със статистика (към водещия, изключвайки Събеседник 2)**

(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

(18) модален клас: дивергенция

Събеседник 1: аз ще дойда да Ви помагам да ги раздавате, ако искате

Събеседник 2: (вдига ръка с пръсти към него) не, няма нужда, изобщо няма нужда (*гледа надолу* и се усмихва)

(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

(19) модален клас: дивергенция

Събеседник 1: аз ще се разплача

Събеседник 2: Е, недейте да плачете. Няма нужда чак толкова (*с ръка с изпънати пръсти сочи към събеседника, но гледа надолу*)

(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

Паузи

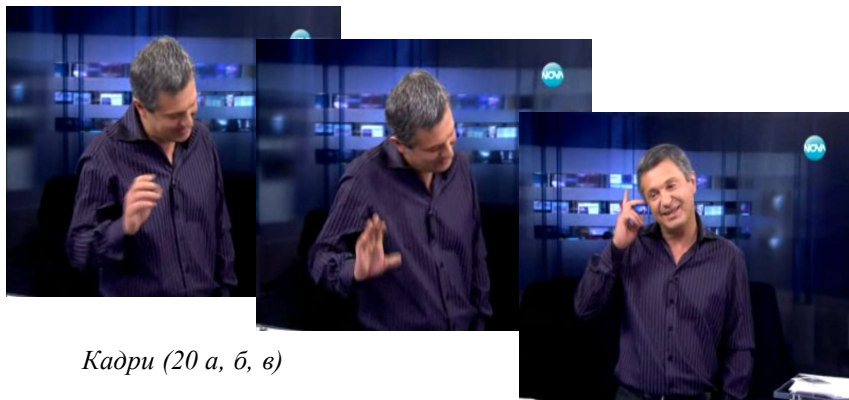
Един от не толкова грубите, но отчетливи начини да се изрази несъгласие е чрез паузата. Колкото по-дълга е тя, толкова по-тревожна е за събеседника.

(20) модален клас: дивергенция

Събеседник 2: Това е кауза. Това не е благотворителност.

Водещ: (усмихва се, клати глава встрани, гледа надолу, *твърде дълга пауза*) Добре, аз го виждам по друг начин.

(„Часът на Милен Цветков“, 05.10.2011 г.)

Кадри (20 а, б, в)

Карта на функционалните и модалните класове на средствата за обратна връзка

Комбинацията от функциите и контекстуалното значение на средствата за обратна връзка може да ни очертае конвергентните или дивергентните тенденции, които протичат в дискусиата и интервюто като телевизионни жанрове.

	Модални класове			
	с конвергентно значение и роля		с дивергентно значение и роля	
застъпване	1		5	
прекъсване	1		2	
повторение		5		
обръщение		1	2	
индексни средства			2	
паузи			1	
	<i>Часът на Милен Цветков</i>	<i>Горецо</i>	<i>Часът на Милен Цветков</i>	<i>Горецо</i>

От картата, отразяваща наблюдения в откъси от 10 минути на телевизионните предавания „Часът на Милен Цветков“ и „Горецо“, могат да се направят следните изводи:

1. Предпочитани средства за изразяване на конвергенция в разговора са повторението и понякога едновременното говорене.

Предпочитани средства за изразяване на дивергенция в разговора са едновременното говорене, прекъсването, обръщенията и индексните средства.

Повторенията и едновременното говорене са най-честотните случаи за реализиране на обратна връзка между събеседниците. Те са начини за реализиране и на конвергентни, и на дивергентни поведенчески модели. Едновременното говорене се проявява най-често в жанра дискусия и това е лесно обяснимо. Там събеседниците, защитавайки своите тези и идеи, не се изслушват. В българската култура подобно поведение се схваща като дивергентен модел и това се доказва от резултатите от дискусията в студиото на Милен Цветков. Повторенията са най-честотни в интервюто на Венета Райкова. Те са явна стратегия да се заяви съчувствие, дори емпатия към събеседника и положително отношение към личността му.

Много по-голямо разнообразие на езикови и неезикови средства се регистрира при изразяване на дивергентните процеси в разговора. Тези процеси са застъпени в по-голяма степен в дискусиата. Усмивката не е средство единствено за изразяване на конвергентност, а много често се появява като част от дивергентното взаимодействие. Преценката за нейното значение се извършва според вербалния контекст и според придружаващите я невербални средства.

2. В дискусиата като жанр, получила своята реализация в предаването на Милен Цветков, се регистрират отчетливи процеси на дивергенция.

В интервюто като жанр, получило своята реализация в предаването на Венета Райкова, се регистрират отчетливи процеси на конвергенция.

Очаквано беше интервюто като жанр да провокира повече конвергентно поведение. Макар и това да не е задължително! Да си припомним интервюта на Маргарита Михнева, Люба Кулезич, Сашо Диков и други. Очевидно тенденциите към конвергентно поведение са въпрос на личен стил, на тема на общуването, на разновидност на жанра (портретно, проблемно и пр. интервю) и други. Дискусиата е много по-динамична интеракция, в която границите на конвергентното и дивергентното поведение са трудно доловими, невинаги отчетливи. Самият жанр предполага възможности за конфронтация, за спор, което накланя избора на водещия и на събеседниците често в посоката на дивергентното поведение.

3. В личния интерактивен стил на водещия Милен Цветков доминира стремежът към дивергенция с гостите в студиото.

В личния интерактивен стил на водещата Венета Райкова доминира стремежът към конвергенция с госта в студиото.

Вследствие на анализа може да се говори за интерактивен стил на водещите в телевизионните предавания. Този стил може да еволюира във времето и затова има нужда от диахронен анализ на интерактивния стил на телевизионните водещи. Но все пак и с невъоръжено око се вижда, че стилът на Венета Райкова от силно дивергентен се пренесе в другия край на скалата – към конвергентността като стратегия към гостите в студиото (тази промяна беше

публично оповестена от самата водеща). Нещо повече, наблюдава се цялостна тенденция в „жълтата“ телевизионна журналистика по посока на адаптивното и позитивно отношение към известните личности (срв. Албена Вулева и други). Милен Цветков върви като че ли по обратния път – от силно дивергентно поведение към по-адаптивно спрямо събеседника. Въпреки това, неговите стратегии са предпочитано дивергентни, което носи пазарен успех на предаването му и е заявка за поддържане на едно пространство на дискуссионност, на свобода на мненията, на аналитичност.

Сигналите за обратна връзка са важна част от адаптационните механизми в разговора. Изследването им ще даде по-пълна представа за ролята им в процесите на конвергенция и дивергенция между събеседниците в българската речева практика.

БИБЛИОГРАФИЯ

Allwood, Nivre, Ahlsen 1988: Allwood, J., J. Nivre, E. Ahlsen. On the Semantics and Pragmatics of Linguistics Feedback.// Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics, 1988, pp.1–39.

Martinovski 1996: Martinovski, B. Speech and Activity Style. A comparative study of two activities – an interview and a discussion.// Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics, Issue 79, November 1996, pp. 1–25.

Nivre 1991: Nivre, J. Feedback and Situation Theory.// Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics, Issue 62, April 1991, pp.1–11.

Howard, Coupland, Coupland 1991: Howard, G., N. Coupland, J. Coupland. Contexts of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics. – (Studies in Emotion and Social Interaction). Cambridge University Press, 1991.

„Горещо“, водещ *Венета Райкова*, Нова ТВ, 17.09.2011 г. – <http://play.novatv.bg/play/254102/>

„Часът на Милен Цветков“, водещ *Милен Цветков*, Нова ТВ, 05.10.2011 г. – <http://play.novatv.bg/play/255546/>

THE FEEDBACK SIGNALS IN TWO TELEVISION GENRES – AN INTERVIEW AND A DISCUSSION

Andreana Eftimova
(Sofia, Bulgaria)

The Feedback signals are verbal or nonverbal means, which express the attitudes and relations between interlocutors. There are convergent and divergent strategies in communications and I study the role of feedback signals in these strategies. In the paper I observe some functional cases of feedback signals appearing, as overlaps, interruptions, repetitions, appeals, index signs, pause, and I compare their usage and their meaning in two TV genres – an interview and a discussion. In conclusion I show most typical convergent and divergent feedback signals for each of these genres and for journalist's interactive styles.